'יִמְצָא חַיִּים', ועל החכמה נאמר (משלי ח לה) 'כִּי מֹצְאַי מָצְא חַיִּים'.
והמקור לכך שיזכה לבנים בַּעֲלֵי עוֹשֶׁר, דִּכְתִיב שימצא 'צְדָקָה',
ומכאן שיהיו בניו בעלי עושר היכולים לתת צדקה. והמקור לכך
שיזכה לבנים בַּעֲלֵי אַגָּדָה, דִּכְתִיב בפסוק 'וְכָבוֹד'. ומפרשת הגמרא,
כְּתִיב הָכָא 'וְכָבוֹד', וּכְתִיב הָתָם (משלי ג לה) 'כָּבוֹד חֲכָמִים יְנַחֲלוּ' הרי
ש'כבוד' הוא כבוד החכמים. ומבין החכמים גדול כבודם של בעלי
אגדה שהם דרשנים ומושכים את הלב, והכל מכבדים אותם.
הגמרא מביאה ברייתא העוסקת בתשובה לרשעים המקניטים
נותני צדקה: תַּנְיָא, הָיָה רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, יֵשׁ לוֹ לְבַעַל הַדִּין – רשע
או גוי לְהָשִׁיבְךָ ולהטעותך וְלוֹמַר לְךָ, אִם אֱלֹהֵיכֶם אוֹהֵב עֲנִיִּים הוּא,
מִפְּנֵי מָה אֵינוֹ מְפַרְנְסָן. אֱמוֹר לוֹ, אלהינו אוהב עניים הוא, אלא
שאינו מפרנסם כְּדֵי שֶׁנִּיתֵּן להם צדקה, ועל ידי כן נִּיצּוֹל אָנוּ בָּהֶן –
על ידם מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם, וכמו שדרשו בגמרא להלן, שהצדקה
מצלת מדינה של גיהנם.
וְוַי שְׁאֵלָה, שָׁאַל טוּרְנוּסְרוּפוּס הָרְשָׁע אֶת רַבִּי עֲקִיבָא, אִם אֱלֹהֵיכֶם
אוֹהֵב עֲנִיִּים הוּא, מִפְּנֵי מָה אֵינוֹ מְפַרְנְסָם. אָמַר לֵיהּ רבי עקיבא, אכן
הקדוש ברוך אוהב עניים הוא, ומה שאינו מפרנסם הוא כְּדֵי
שֶׁנִּיצּוֹל אָנוּ בָּהֶן מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם.
אָמַר לֵיהּ טורנוסרופוס הרשע, [אַדְרַבָּה], צדקה זו שנותנים לעניים,
היא עצמה שֶׁמְּחַיֶּיבְתָּן לנותני הצדקה לְגֵיהִנֹּם. אֶמְשׁוֹל לְךָ מָשָׁל,
לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְמֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם שֶׁכָּעַס עַל עֲבָדָיו, וְחָבָשׁוֹ בְּבֵית
הָאֲסוּרִין, וְצִוָּה את עבדיו עָלָיו, שֶׁלֹּא לְהַאֲכִילוֹ וְשֶׁלֹּא לְהַשְׁקוֹתוֹ,
וְהָלַךְ אָדָם אֶחָד וְהֶאֱכִילוֹ וְהִשְׁקָהוּ, כְּשֶׁשָּׁמַע הַמֶּלֶךְ שאותו אדם
האכילו והשקו, האם לֹא כּוֹעֵס עָלָיו. וְאַתֶּם – עם ישראל קְרוּיִן
עֲבָדִים, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כה נה) 'כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים' וגו',
ובנתינתכם צדקה לעניים אתם עוברים את רצון המלך שאינו חפץ
להאכיל ולהשקות את העניים.
אָמַר לוֹ רַבִּי עֲקִיבָא, אֶמְשׁוֹל לְךָ מָשָׁל, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לְמֶלֶךְ בָּשָׂר
וְדָם שֶׁכָּעַס עַל בָּנָיו, וְחָבָשׁוֹ בְּבֵית הָאֲסוּרִין, וְצִוָּה את עבדיו עָלָיו,
שֶׁלֹּא לְהַאֲכִילוֹ וְשֶׁלֹּא לְהַשְׁקוֹתוֹ, וְהָלַךְ אָדָם אֶחָד וְהֶאֱכִילוֹ וְהִשְׁקָהוּ,
כְּשֶׁשָּׁמַע הַמֶּלֶךְ, האם לֹא דּוֹרוֹן מְשֻׁגָּר לוֹ לאותו אדם. מפני שלב
האב חפץ בטובת בנו. וַאֲנַן עם ישראל, קְרוּיִן בָּנִים דִּכְתִיב (דברים יד
א) 'בָּנִים אַתֶּם לַה' אֱלֹהֵיכֶם', ואף אם הקדוש ברוך הוא כועס על
בניו, רוצה הוא שיפרנסו אותם.
אָמַר לוֹ טורנוסרופוס הרשע, אמנם אַתֶּם פעמים קְרוּיִם בָּנִים, אך
לא כל הזמנים שוים, ופעמים אתם קְרוּיִן עֲבָדִים, כמו שנאמר (ויקרא
כה נה) 'כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים'. בְּזְמַן שֶׁאַתֶּם עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם,
אַתֶּם קְרוּיִן בָּנִים, וּבְזְמַן שֶׁאֵין אַתֶּם עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, אַתֶּם קְרוּיִן
עֲבָדִים. וְעַכְשָׁיו אֵין אַתֶּם עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, שאתם בגלות
ואינכם יכולים לקיים את כל מצוות התורה. והרי אתם כעבד
שציוה רבו שלא להאכילו ולהשקותו.
אָמַר לוֹ רבי עקיבא, הֲרֵי הוּא אוֹמֵר (ישעיה נח ז) 'הֲלוֹא פָרֹס לָרָעֵב
לַחְמֶךָ, וַעֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא בָיִת' (–'עניים מרודים' זו מלכות רומי,
הצועקת תמיד ואומרת, 'הבו לנו את ממונכם'). ומפסוק זה מוכח
שאף שאנו בגלות יש לנו לתת צדקה, שכן אֵימָתַי – מתי מתקיים
בנו סוף הפסוק 'עֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא בָיִת', הָאִידָּנָא – בזמן הזה
שהגוים שולטים בנו ורודים בנו ליטול את ממוננו, ואף על פי כן
קָאָמַר 'הֲלֹא פָרֹס לָרָעֵב לַחְמֶךָ', הרי שאף בזמן הגלות יש לנו לתת
צדקה.
הגמרא מרחיבה בענין הנדרש על הפסוק לעיל: דָּרַשׁ רַבִּי יְהוּדָה
בְּרַבִּי שָׁלוֹם, כְּשֵׁם שֶׁמְּזוֹנוֹתָיו שֶׁל אָדָם קָצוּבִין לוֹ מֵרֹאשׁ הַשָּׁנָה, כמה
ישתכר באותה שנה לצורך מזונותיו, כָּךְ חֶכְרוֹנוֹתָיו – הפסדיו שֶׁל
אָדָם שעתיד להפסיד בשנה זו, קְצוּבִין לוֹ מֵרֹאשׁ הַשָּׁנָה. אם וְכָךְ
האדם נותן את מה שעתיד להפסיד לעניים, ומתקיים בו הפסוק
(שם) 'הֲלֹא פָרֹס לָרָעֵב לַחְמֶךָ'. ואם לֹא וְכָךְ לתת לעניים, נוטלים
הגוים את אותם מעות, ומתקיים בו סוף הפסוק 'עֲנִיִּים מְרוּדִים
תָּבִיא בָיִת', זו מלכות רומי הצועקת תמיד ואומרת 'הבו לנו את
ממונכם'.
מעשה ממנו מוכח ענין זה: כִּי הָא דִּבְנֵי אֲחָתֵיהּ – כמעשה שהיה
בבני אחותו דְּרַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי. חֲזָא לְהוּ בְּחֵילְמָא – שראה רבי
יוחנן בחלום עליהם, דְּבָעוּ – שעתידים הם לְמֵיחְסַר – להפסיד
בשנה זו שֶׁבַע מֵאָה דִּינָרֵי. כיון שחלם כן, עֲשָׂנְהוּ וְשָׁקַל מִינַּיְיהוּ –
כפה אותם בדברים ונטל מהם במשך כל השנה מעות לְצְדָקָה,
מפני שרצה לזכותם שאותם מעות שנגזר עליהם להפסיד, יתנו
לעניים. עד דִּפּוֹשׁ נַפְּיֵיהוּ – נשארו ברשותם שִׁיבְסַר דִּינָרֵי – שבעה
עשר דינרים, מתוך אותם שבע מאות שנגזר עליהם להפסיד. כִּי
מְטָא מַעֲלֵי יוֹמָא דְּכִיפּוּרֵי – כשהגיע ערב יום כיפור, שָׁדוּר דְּכֵי קֵיכָר
– נשלחו חיילים מבית הקיסר ונְקַטִינְהוּ – ונטלו מהם בכח שבעה
עשר דינרים. אָמַר לְהוּ רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי לבני אחותו, לֹא תִּדְחֲלוּן
– אל תפחדו שיטלו מכם עוד דינרים, שכן רק שִׁיבְסַר דִּינָרֵי נַפְּיֵיכוּ
– שבעה עשר דינרים בלבד נדרשו מאצלכם, וכבר שַׁקְלִינְהוּ
מִינַּיְיכוּ – נטלו אותם מכם חיילי המלך. אָמְרֵי לֵיהּ בני אחותו, מָנָא
יָדַעְתְּ – מהיכן אתה יודע שלא יטלו יותר, אָמַר לְהוּ, חֶלְמָא חֲזַאי
לְכוּ – חלום חלמתי עליכם שתפסידו שבע מאות דינרים, וכיון
שנתתם לצדקה, שוב לא יטלו מכם, שלא נטלו אלא לאותם
שבעה עשר דינרים שלא נתתם לצדקה. אָמְרוּ לֵיהּ, וְאַמַּאי לֹא
אָמְרַת לָן [דְּיַנְתְּבִינְהוּ] – למה אם כן לא אמרת לנו מתחילה שכך
חלמת והיינו נותנים את כל המעות לצדקה. אָמַר לְהוּ, אֲמִינָא, כִּי
הֵיכִי דְּתַעֲבְדוּ מִצְוָה לְשֵׁמָהּ – אמרתי לעצמי, שטוב הדבר שלא
תדעו מכך, שכאשר תתנו את המעות, תעשו מצוה לשמה.
גודל עון המעלים עיניו מהצדקה: רַב פָּפָּא חֲוָה פָּלִיג בְּדַרְגָּא – עלה
במדרגת הסולם, אִישְׁתְּמִיט כַּרְעֵיהּ – נשמטה רגלו של הסולם, בָּעֵי
לְמֵיפַּל – וכמעט שנפל רב פפא. אָמַר, הַשְׁתָּא כֵּן – אילו נפלתי,
אִיחַיַּיב מַאן דְּמָנֵי לָן – היה מתחייב שונאי עונש [לעצמו התבוין,
ובאמת התולה קללתו בחבירו] כְּמִתְחַלֵּי שַׁבָּתוֹת וּכְעוֹבְדֵי עֲבוֹדַת
כּוֹכָבִים שדינם בסקילה, וכפי שאמרו במסכת כתובות (ל:), שמי
שנתחייב סקילה בזמן הזה, נופל מהגג ומת.
אָמַר לֵיהּ חִיָּיא בַּר רַב מְדַפְתִּי לְרַב פָּפָּא, שָׁמָא עֲנִי בָּא לְיָדֵךְ וְלֹא
פַּרְנַסְתּוֹ ולפיכך כמעט נתחייבת סקילה, דְּתַנְיָא, רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן
קָרְחָה אוֹמֵר, כָּל הַמַּעֲלִים עֵינָיו מִן הַצְּדָקָה, כְּאִילּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדַת
כּוֹכָבִים. ומפרשת הגמרא, כְּתִיב הָכָא (דברים טו ט) לגבי המעלים
עיניו מהצדקה, 'הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן יִהְיֶה דָּבָר עִם לְבָבְךָ בְּלִיַּעַל', וּכְתִיב
הָתָם (שם יג יד) לגבי עבודה זרה, 'יָצְאוּ אֲנָשִׁים בְּנֵי בְלִיַּעַל', ומכך
שבשני המקומות נאמר לשון
'בליעל' יש ללמוד, מַה לְהַלָּן הפסוק 'יצאו אנשים בני בליעל' עוסק
בַּעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, אַף כָּאן הפסוק העוסק במעלים עיניו מהצדקה,
הרי זה חמור כַּעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים. וכיון שהעלים עיניו מהעני, לפיכך
כמעט שנענש רב פפא בסקילה.
הגמרא מביאה שתי ברייתות העוסקות בגודל מעלת הצדקה:
תַּנְיָא, אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בְּרַבִּי יוֹסֵי, כָּל צְדָקָה וָחֶסֶד שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין
בָּעוֹלָם הַזֶּה, אותם צדקה וחסד עושים שָׁלוֹם גָּדוֹל וּפְרַקְלִיטִין –
מלאכים מליצי יושר גְּדוֹלִין, בֵּין יִשְׂרָאֵל לַאֲבִיהֶן שֶׁבַּשָּׁמַיִם. שֶׁנֶּאֱמַר
(ירמיה טז ה) 'כֹּה אָמַר ה' אַל תָּבוֹא בֵית מַרְזֵחַ, וְאַל תֵּלֵךְ לִסְפּוֹד, וְאַל
תָּנֹד לָהֶם, כִּי אָסַפְתִּי אֶת שְׁלוֹמִי מֵאֵת הָעָם הַזֶּה [וְגוֹ' אֶת] הַחֶסֶד וְאֶת
הָרַחֲמִים'. ומפרשת הגמרא, 'חֶסֶד' זו גְּמִילוּת חֲסָדִים, 'רַחֲמִים' זו
צְדָקָה, וכך מתפרש הפסוק, הקדוש ברוך הוא אסף את שלומו
מעם ישראל, ומהו אותו שלום, הצדקה והחסד שהיו רגילים
לעשות, ומכאן שהצדקה והחסד עושים שלום בין ישראל
לאביהם שבשמים.
תַּנְיָא, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, גְּדוֹלָה צְדָקָה שֶׁמְּקָרֶבֶת אֶת הַגְּאוּלָה, שֶׁנֶּאֱמַר
(ישעיה נו א) 'כֹּה אָמַר ה', שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צְדָקָה, כִּי קְרוֹבָה יְשׁוּעָתִי
לָבוֹא וְצִדְקָתִי לְהִגָּלוֹת', ומכאן שהצדקה מקרבת את הישועה
והגאולה.
הוּא הָיָה אוֹמֵר, עֲשָׂרָה דְּבָרִים קָשִׁים – חזקים נִבְרְאוּ בָּעוֹלָם. הַר
קָשֶׁה, בַּרְזֶל מַחְתְּכוֹ. בַּרְזֶל קָשֶׁה, אוּר – אש מְפַעְפְּעוֹ – מרככו. אוּר
קָשֶׁה, מַיִם מְכַבִּין אוֹתוֹ. מַיִם קָשִׁים, עֲבִים – עננים סוֹבְלִים אוֹתָן
במשאם. עֲבִים קָשִׁים, רוּחַ מְפַזַּרְתָּן. רוּחַ קָשֶׁה, גּוּף סוֹבְלוֹ – שהגוף
כולו מלא רוח. גּוּף קָשֶׁה, פַּחַד שׁוֹבְרוֹ. פַּחַד קָשֶׁה, יַיִן מְפִיגוֹ. יַיִן

המשך בעמוד רנד

1 קָשֶׁה, שֵׁינָה מְפַכַּחְתּוֹ מסירה את שכרותו. וּמִיתָה קָשָׁה מִכּוּלָּם.
2 [וּצְדָקָה מַצֶּלֶת מִן הַמִּיתָה] דִּכְתִיב (משלי י ב) 'וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת'.
3 עוד בגודל מעלת הצדקה: דָּרַשׁ רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה בְּרַבִּי נַאי, בּוֹא וּרְאֵה,
4 שֶׁלֹּא כְּמִדַּת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִדַּת בָּשָׂר וָדָם. ומבארת הגמרא,
5 מִדַּת בָּשָׂר וָדָם, אָדָם מֵבִיא דּוֹרוֹן גָּדוֹל לְמֶלֶךְ, פֶּסַח מְקַבְּלִין אוֹתוֹ –
6 את הדורון הַיְמָנוּ, פֶּסַח אֵין מְקַבְּלִין אוֹתוֹ הַיְמָנוּ, [וְאִם תִּמְצָא לוֹמַר
7 מְקַבְּלִים אוֹתוֹ מִמֶּנּוּ], פֶּסַח אם יניחו לו לנותן הדורון שיהיה רוֹאֶה
8 פְּנֵי הַמֶּלֶךְ, פֶּסַח אֵינוֹ רוֹאֶה פְּנֵי הַמֶּלֶךְ. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵינוֹ כֵּן,
9 אָדָם נוֹתֵן פְּרוּטָה לְעָנִי, וְזוֹכֶה וּמְקַבֵּל פְּנֵי שְׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים יז טו)
10 'אֲנִי בְצֶדֶק – כשאני עושה צדקה, אֶחֱזֶה פָנֶיךָ – אזכה לראות פניך,
11 אֶשְׂבְּעָה בְהָקִיץ תְּמוּנָתֶךָ'.
12 הנהגת רבי אלעזר כעין הדרשה לעיל: רַבִּי אֶלְעָזָר יָהִיב – היה נוהג
13 לתת פְּרוּטָה לְעָנִי קודם התפילה, וְהָדַר מָצֵלֵי – ואחר כך היה
14 מתפלל. אָמַר, נוהג אני כן משום דִּכְתִיב (שם) 'אֲנִי בְצֶדֶק אֶחֱזֶה פָנֶיךָ'
15 וכך יש לדרוש את הפסוק, תחילה 'אני בצדק', כלומר אתן צדקה,
16 ואחר כך 'אחזה פניך' בתפילה.
17 מבררת הגמרא: מַאי – איך נדרש סוף הפסוק 'אֶשְׂבְּעָה בְהָקִיץ
18 תְּמוּנָתֶךָ'. אָמַר רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק, אֶלּוּ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, שֶׁמַּנְהִירִין
19 שֵׁינָה מֵעֵינֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה כדי להגות בתורה, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא
20 מַשְׁבִּיעָן מִזִּיו הַשְּׁכִינָה לָעוֹלָם הַבָּא. וכך מתפרש הפסוק, בשכר
21 'בהקיץ' שהם נשארים ערים, זוכים ל'אשבעה תמונתך'.
22 עוד בגודל מעלת הצדקה: אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, מַאי דִּכְתִיב
23 'מַלְוֵה ה' חוֹנֵן דָּל'. מבארת הגמרא, אִלְמָלֵא מִקְרָא כָּתוּב – אילולי
24 שכך נאמר בפירוש, שנותן הצדקה נחשב כאילו הוא מלוה את
25 כספו להקב"ה, אִי אֶפְשָׁר הָיָה לנו לְאוֹמְרוֹ. כְּבֶיכוֹל נעשה לו
26 הקב"ה כ'עֶבֶד לוֶה לְאִישׁ מַלְוֶה' (משלי כב ז) – כמו לוה שנעשה כעבד
27 למלוה.
28 אָמַר רַבִּי חִייָא בַּר אַבָּא רַבִּי יוֹחָנָן (רַמֵּי – הקשה), כְּתִיב (משלי יא ד)
29 'לֹא יוֹעִיל הוֹן בְּיוֹם עֶבְרָה, וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת'. וּכְתִיב (שם י ב) 'לֹא
30 יוֹעִילוּ אוֹצְרוֹת רֶשַׁע, וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת'. שְׁתֵּי צְדָקוֹת חָלְלוּ לָמָּה –
31 מה טעם בכפל הכתוב שני פעמים 'וצדקה תציל ממות'. מבארת
32 הגמרא: אַחַת, שֶׁמַּצִּילָתוּ מִמִּיתָה מְשׁוּנָּה, וְאַחַת שֶׁמַּצִּילָתוּ מִדִּינָהּ שֶׁל
33 גֵּיהִנֹּם. מבררת הגמרא: וְאִי זוֹ הִיא – איזה מן המקראות עוסק
34 בצדקה שֶׁמַּצִּילָתוּ מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם. הֲהוּא – הפסוק דִּכְתִיב בֵּיהּ
35 'עֶבְרָה', כיון ש'עברה' הוא גיהנם, דִּכְתִיב (צפניה א טו) 'יוֹם עֶבְרָה
36 הַיּוֹם הַהוּא'. ואילו הפסוק 'לא יועילו אוצרות רשע וצדקה תציל
37 ממות', עוסק בהצלה ממיתה משונה בעולם הזה. וְאִי זוֹ הִיא
38 הצדקה שֶׁמַּצִּילָתוּ מִמִּיתָה מְשׁוּנָּה,

זו היא צדקה, שהנותן נותנה ואינו יודע למי נותנה. והעני נוטלה ואינו יודע ממי נוטלה. ומפרשת הגמרא: 'נותנה ואינו יודע למי נותנה', לְאַפּוֹקֵי – להוציא מִמנהגו דְּמַר עוּקְבָא, שידע למי נתן. שהיה מנהגו להניח מעות בלילה על מפתן הפתח של העני. ואילו 'נוטלה ואינו יודע ממי נוטלה', לְאַפּוֹקֵי – להוציא ממנהגו דְּרַבִּי אַבָּא שידעו העניים הנוטלים ממנו, שהיה מנהגו להניח המעות בסודר הצרור מאחורי גבו, והעניים נוטלים משם.

וְאֶלָּא הֵיכִי לֵיעֲבִיד – איך יעשה האדם באופן שלא ידע למי הוא נותן, והעני לא ידע ממי הוא נוטל. לֵיתֵיב – יתן המעות לְאַרְנְקֵי שֶׁל צְדָקָה שביד הגבאי.

מֵיתִיבִי, קושיא על מה שאמרו שהצדקה המעולה היא נתינת מעות לקופה של צדקה: שנינו בברייתא, מַה יַּעֲשֶׂה אָדָם וְיִהְיוּ לוֹ בָּנִים זְכָרִים, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר יִפְזֵר מְעוֹתָיו לָעֲנִיִּים, רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר יְשַׂמַּח אִשְׁתּוֹ לְדַבֵּר מִצְוָה – קודם שיפקדנה. ומוסיפה הברייתא, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אוֹמֵר, לֹא יִתֵּן אָדָם פְּרוּטָה לְאַרְנְקֵי שֶׁל צְדָקָה, אֶלָּא אִם כֵּן מְמוּנֶּה עָלֶיהָ אדם נאמן כְּרַבִּי חֲנַנְיָא בֶּן תְּרַדְיוֹן. ואם כן, איך אמרו שההנהגה הנכונה שיתן אדם מעותיו לקופה של צדקה, והרי לא על כל הקופות ממונה אדם נאמן כרבי חנניא.

מתרצת הגמרא: כִּי קָא אָמְרִינַן – אכן מה שאמרנו שיתן אדם מעותיו לקופה של צדקה, הדברים אמורים בקופה דִּמְמַנֵּי עָלָהּ – שממונה עליה אדם נאמן כְּרַבִּי חֲנַנְיָא בֶּן תְּרַדְיוֹן.

הגמרא מוסיפה לבאר גודל מעלת מצות צדקה: אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ, כתוב בתורה (שמות ל יא־יב), 'וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם, וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַה'". ומפרש רבי אבהו פסוק זה, אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, 'רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, בַּמֶּה תְּרוּם קֶרֶן יִשְׂרָאֵל'. אָמַר לוֹ הקדוש ברוך הוא בְּ'כִי תִשָּׂא' – אם תפץ אתה לרומם קרנם, קח מהם כופר לצדקה.

דרשה נוספת בענין זה: וְאָמַר רַבִּי אַבָּהוּ, שָׁאֲלוּ אֶת שְׁלֹמֹה בֶּן דָּוִד, עַד הֵיכָן כֹּחָהּ שֶׁל צְדָקָה. אָמַר לָהֶן, צְאוּ וּרְאוּ מַה פִּירַשׁ דָּוִד אָבִא (תהלים קיב ט), 'פִּזַּר נָתַן לָאֶבְיוֹנִים צִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד, קַרְנוֹ תָּרוּם בְּכָבוֹד', הרי לכם גודל כח הצדקה, שיש בכוחה לרומם קרן הנותנה.

רַבִּי אַבָּא אָמַר, כוחה של צדקה נלמד מֵהָכָא – מהפסוק הבא, שנאמר (ישעיה לג טז) 'הוּא מְרוֹמִים יִשְׁכֹּן' [–כמי שגר במקום גבוה שלא תשיג אותו יד האויב], מְצָדוֹת סְלָעִים מִשְׂגַּבּוֹ [–כאילו מבצרי סלעים יהיו לו למשגב, להצילו מיד אויב], לַחְמוֹ נִתָּן, מֵימָיו נֶאֱמָנִים. וכך מתפרש הפסוק, מַה טַּעַם זוכה האדם לברכה זו ש'מְרוֹמִים יִשְׁכֹּן, מְצָדוֹת סְלָעִים מִשְׂגַּבּוֹ', מִשּׁוּם דְּ'לַחְמוֹ נִתָּן לעניים, מֵימָיו נֶאֱמָנִים'.

וְאָמַר רַבִּי אַבָּהוּ, שָׁאֲלוּ אֶת שְׁלֹמֹה, אֵיזֶהוּ בֶּן הָעוֹלָם הַבָּא. אָמַר לָהֶם, 'כָּל שֶׁמִּנְעָר וְקָנָיו כָּבוֹד' – אותם אנשים שחולקים להם כבוד בעולם הזה מחמת חכמת זקנתם, ולא מחמת עושרם. כִּי הָא – כמעשה שהיה, דְּרַב יוֹסֵף בְּרֵיהּ דְּרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ חָלַשׁ – חלה, וְאִינְגִיד – גוע ופרחה רוחו. וכשנתעורר, אָמַר לֵיהּ אֲבוּהּ – אביו רבי יהושע, מַאי חָזִית – מה ראית בעולם העליון. אָמַר לֵיהּ רב יוסף, עוֹלָם הָפוּךְ רָאִיתִי, עֶלְיוֹנִים – העשירים החשובים בעולם הזה, שם בעולם העליון הם לְמַטָּה, וְאילו תַּחְתּוֹנִים – העניים שהם שפלים בעולם הזה, שם בעולם העליון הם לְמַעְלָה. אָמַר לֵיהּ רבי יהושע, לא עולם הפוך ראית, אלא עוֹלָם בָּרוּר רָאִיתָ.

הוסיף רבי יהושע לשאול את בנו, וְאַנַן – אנו תלמידי החכמים בעלי תורה, הֵיכִי חָזֵיתְנָן – איך ראית אותנו, מהי חשיבותינו שם. [אָמַר לֵיהּ רב יוסף], כִּי הֵיכִי דִּיהַשְׁבִּינְן הָכָא – כשם שמחשיבים אותנו כאן כחשובים ונכבדים, כך חַשְׁבִינַן הָתָם – מחשיבים אותנו שם.

ועוד הוסיף רב יוסף: וְשָׁמַעְתִּי בישיבה של מעלה, שֶׁהֵן אוֹמְרִים 'אַשְׁרֵי מִי שֶׁבָּא לְכָאן, וְתַלְמוּדוֹ בְּיָדוֹ'.

ועוד שָׁמַעְתִּי שֶׁהֵן אוֹמְרִים, הֲרוּגֵי מַלְכוּת, אֵין כָּל בְּרִיָּה יְכוֹלָה לַעֲמוֹד בְּמְחִיצָתָן לגודל מעלתם. מבררת הגמרא: מַאן נִינְהוּ – מי הם אותם הרוגי מלכות. אִילֵימָא – אם תאמר שהכוונה לְרַבִּי עֲקִיבָא וַחֲבֵרָיו עשרת הרוגי מלכות. יקשה, האם רק מִשּׁוּם שהם הֲרוּגֵי מַלְכוּת זכו למעלה נשגבה זו, וְתוּ לֹא – וכי לא היתה להם מעלה אחרת מלבד זאת, אשר מחמתה היו ראויים לזכות למדרגה זו. הרי פְּשִׁיטָא בְּלָאו הָכִי נַמִּי – פשוט שאף אילו לא היו נהרגים על ידי המלכות, היו זוכים למעלה זו מחמת גודל צדקתם. אֶלָּא, הכוונה לְהֲרוּגֵי לוּד – האחים 'לולייניוס ופפוס', שהרגם טוריינוס הרשע בלוד.

הגמרא חוזרת לענין מעלת הצדקה, וההבדל שבין הצדקה של ישראל לבין הצדקה של אומות העולם: תַּנְיָא, אָמַר לָהֶן רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי לְתַלְמִידָיו, בָּנַי, מַהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (משלי יד לד) 'צְדָקָה תְּרוֹמֵם גּוֹי וְחֶסֶד לְאֻמִּים חַטָּאת'. נַעֲנָה רַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְאָמַר, 'צְדָקָה תְּרוֹמֵם גּוֹי' אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל הנקראים 'גוי', דִּכְתִיב (שמואל ב' ז כג) 'וּמִי כְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ'. שבשעה שישראל נותנים צדקה קרנם מתרוממת. ואילו על הגויים נאמר 'וְחֶסֶד לְאֻמִּים חַטָּאת', ללמדך, שכָּל צְדָקָה וָחֶסֶד שֶׁאוּמּוֹת עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים עוֹשִׂין, חֻמְא הוּא לָהֶן, לפי שֶׁאֵינָם עוֹשִׂין לשם שמים, אֶלָּא לְהִתְגַּדֵּל בּוֹ – להגדיל ולהאריך את שנות חייהם בזכות הצדקה. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (עזרא ו י) שכורש נדב צאן ובקר לבית המקדש, כדי 'דִּי לֶהֱוֹן מְקָרְבִין נִיחוֹחִין לֶאֱלָהּ שְׁמַיָּא וּמְצַלַּיִן לְחַיֵּי מַלְכָּא וּבְנוֹהִי' [–כדי שיהיו מקריבים קרבנות לנחת רוח לאלהי השמים, ויתפללו לחיי המלך ובניו], הרי שאין הגויים נותנים לשם שמים, אלא כדי להאריך את ימיהם בזכות הצדקה.

שואלת הגמרא: וְיִעֲבִיד הָכִי – וכי אדם שעושה כך, שנותן צדקה כדי שיאריכו ימיו וימי בניו, לַאו צְדָקָה גְּמוּרָה הִיא – האם אין זו צדקה גמורה. וְהָתַנְיָא בברייתא, 'הָאוֹמֵר סֶלַע זֶה לִצְדָקָה, בִּשְׁבִיל שֶׁיִּחְיוּ בָנַי, וּבִשְׁבִיל שֶׁאֹכְזָה לָעוֹלָם הַבָּא, הֲרֵי זֶה צַדִּיק גָּמוּר'. מתרצת הגמרא: לֹא קַשְׁיָא, כָּאן – מה ששנינו בברייתא, הוא בְּיִשְׂרָאֵל שנותן צדקה בשביל שיחיה בנו. ואילו כָּאן – מה שאמר רבי אליעזר שהצדקה נחשבת כחטא, הרי מדובר בְּעוֹבֵד כּוֹכָבִים שנותן צדקה כדי שיחיה בנו. וטעם החילוק בין ישראל לגוי, שישראל לעולם אינו מתחרט על הצדקה שנתן, אף אם לבסוף ימות בנו. אך הגוי, אם ימות בנו הרי הוא מתחרט על הצדקה שעשה.

הגמרא ממשיכה להביא את דרשות שאר תלמידי רבן יוחנן בן זכאי בפסוק זה: נַעֲנָה רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְאָמַר כך יש לדרוש את הפסוק, 'צְדָקָה תְּרוֹמֵם גּוֹי' אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב (שמואל ב' ז כג) 'וּמִי כְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ'. ואילו על הגויים נאמר 'וְחֶסֶד לְאֻמִּים חַטָּאת', ללמדך, שכָּל צְדָקָה וָחֶסֶד שֶׁאוּמּוֹת עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים עוֹשִׂין, חֻמְא הוּא לָהֶן, לפי שֶׁאֵין עוֹשִׂין לשם שמים, אֶלָּא כְּדֵי שֶׁתִּמָּשֵׁךְ מַלְכוּתָן – שתעמוד להם זכות הצדקה שלא תפסק מלכותם. שֶׁנֶּאֱמַר (דניאל ד כד) לאחר שפתר דניאל את חלום נבוכדנצר, שעתיד הוא להטרד ממלכותו, השיא דניאל עצה לנבוכדנצר, וכך אמר לו, 'לָהֵן מַלְכָּא מֵלְכִי יִשְׁפַּר עֲלָךְ' [–אתה המלך, עצתי תיטב בעיניך], וַחֲטָאךְ בְּצִדְקָה פְּרָק [–ואת חטאתך בצדקה תפדה], וַעֲוֵיתָךְ בְּמָחֲן עֲנָיִן [–ואת עוונותיך תכפר בכך שתחון את העניים], הֵן [–אם תשמע לדברי, אולי] תֶּהֱוֵא אַרְכָא לְשַׁלְוָתֵךְ' וְגוֹ' [–תהיה אריכות זמן לשלומך, שלא תמהר הרעה לבא], ומכאן שאין הגויים עושים צדקה אלא כדי שתמשך מלכותם.

נַעֲנָה רַבָּן גַּמְלִיאֵל וְאָמַר, 'צְדָקָה תְּרוֹמֵם גּוֹי' אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב (שמואל ב' ז כג) 'וּמִי כְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ' [וגו'] גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ' ואילו על הגויים נאמר 'וְחֶסֶד לְאוּמִּים חַטָּאת', ללמדך, שכָּל צְדָקָה וָחֶסֶד שֶׁעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים עוֹשִׂין, חֻמְא הוּא לָהֶן לפי שֶׁאֵין עוֹשִׂין לשם שמים אֶלָּא לְהִתְיַהֵר בּוֹ – להתגאות בחסדם וצדקתם. וְכָל הַמִּתְיַהֵר [–המתגאה] נוֹפֵל בְּגֵיהִנֹּם, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כא כד) 'זֵד יָהִיר לֵץ שְׁמוֹ, עוֹשֶׂה בְּעֶבְרַת זָדוֹן', כלומר, שהמתגאה ידון ב'עברה', וְאֵין 'עֶבְרָה' אֶלָּא גֵּיהִנֹּם, שֶׁנֶּאֱמַר (צפניה א טו) על יום הדין הגדול והנורא שבו נדונים רשעים לגיהנם, 'יוֹם עֶבְרָה הַיּוֹם הַהוּא', הרי ש'עברה' היא גיהנם.

אָמַר רַבָּן גַּמְלִיאֵל על אף כל הדרשות שדרשו התנאים לעיל, עֲדַיִן

המשך בעמוד רעז

אָנוּ צְרִיכִין לַמּוֹדָעֵי – לדרשת רבי אליעזר שהיה מהר המודעי,
וכך שנינו, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַמּוֹדָעֵי אוֹמֵר, 'צְדָקָה תְּרוֹמֵם גּוֹי' אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב (שמואל ב' ז כג)
'וּמִי כְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד'. ועל הגויים נאמר, 'וְחֶסֶד לְאֻמִּים חַטָּאת', ללמדך, שכָּל צְדָקָה וְחֶסֶד שֶׁעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים עוֹשִׂין חֲטָא הוּא
לָהֶן, שֶׁאֵין עוֹשִׂין לשם שמים, אֶלָּא לְחָרֵף אוֹתָנוּ בּוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה מ
ג) בשעה שהגלה נבוזראדן את ישראל לבבל, פתח נבוזראדן את
אזיקיו של ירמיהו, ואמר לו, 'וַיִּקַּח ה' אֱלֹהֶיךָ וַיַּעַשׂ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר, כִּי חֲטָאתֶם
לַה' וְלֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקוֹלוֹ, וְהָיָה לָכֶם הַדָּבָר הַזֶּה'. הרי, שאף בשעה
שעשה חסד [שפתח את אזיקי ירמיהו] עסק בחירוף וגידוף, ומכאן
שאין הגויים עושים צדקה אלא כדי לחרף אותנו.
נַעֲנָה רַבִּי נְחוּנְיָא בֶּן הַקָּנָה וְאָמַר, כך מתפרש הפסוק, 'צְדָקָה תְּרוֹמֵם
גּוֹי וְחֶסֶד' לְיִשְׂרָאֵל – תיבת 'חסד' שבפסוק, אינה מוסבת על אומות
העולם, אלא על ישראל, שהצדקה והחסד שהם עושים מרוממים
אותם. וּלְאוּמִּים – לאומות העולם נחשב להם הצדקה והחסד
לְחַטָּאת.
אָמַר לָהֶם רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי לְתַלְמִידָיו, נִרְאִין דִּבְרֵי רַבִּי נְחוּנְיָא בֶּן
הַקָּנָה מִדִּבְרֵיכֶם, לְפִי שֶׁהוּא נוֹתֵן 'צְדָקָה וָחֶסֶד' לְיִשְׂרָאֵל,
וְאילו לְעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים אינו נותן אלא 'חַטָּאת' שאין בהם חסד כלל.
מדייקת הגמרא: מכך שהזכיר רבן יוחנן שנראים דברי רבי נחוניא
גם 'מִדִּבְרֵי', מֻכְלָל – מכך יש ללמוד דְּהוּא נַמִּי אָמַר – שרבן יוחנן
עצמו גם דרש את הפסוק, מַאי הִיא – מה היא דתניא, דְּתַנְיָא, אָמַר
לָהֶם רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי, כל הפסוק נדרש רק על אומות העולם,
כְּשֵׁם שֶׁחַטָּאת מְכַפֶּרֶת עַל יִשְׂרָאֵל, כָּךְ צְדָקָה מְכַפֶּרֶת עַל אוּמּוֹת
הָעוֹלָם.
הגמרא מביאה מעשה מענין זה: אֵיפְרָא הוּרְמִיז [–שֵׁם אשה] אֵימֵיהּ
דְּשָׁבוֹר מַלְכָּא – אמו של המלך 'שבור', שַׁדְּרָה אַרְכַּע מְאָה דִּינָרֵי

לְקַמֵּיהּ דְּרַבִּי אַמִּי – שלחה לרבי אמי ארבע מאות דינרים כדי
שיחלקם לצדקה, וְלֹא קַבְּלִינְהוּ – ולא קיבל ממנה את המעות
[מהטעם שיבואר להלן]. ושוב שַׁדְּרִינְהוּ קַמֵּיהּ דְּרַבָּא – שלחה מעות
אלו לרבא, וְקַבְּלִינְהוּ – וקיבל הימנה המעות. ומפרשת הגמרא
שלפיכך קיבל הימנה המעות [אף שאסור לקבל צדקה מהגויים
כמבואר להלן], מִשּׁוּם 'שְׁלוֹם מַלְכוּת' – שאילו לא היה נוטל היתה
המלכות מקפידה על ישראל.
כאשר שָׁמַע רַבִּי אַמִּי שרבא קיבל הימנה את המעות, אֵיקַּפֵּד –
הקפיד על רבא, וְאָמַר, לֵית לֵיהּ – וכי רבא אינו סובר את הדין
שאסור ליטול צדקה מהגויים, והרי דין זה נלמד ממה שנאמר
(ישעיה נט יא) 'כִּיבַּשׁ קְצִירָהּ תְּשַׁבֵּרְנָה – כאשר הענפים מתיבשים, הם
נשברים מאליהם. [משל הוא כלפי אומות העולם, שכשיכלו
הזכויות שבידם, ויבש לחלוחית זכות מעשה הצדקה שלהם, אז
ישברו]. ובשעה שישברו, אפילו עם קל כְּנָשִׁים בָּאוֹת, מְאִירוֹת
אוֹתָהּ' – יוכלו להבעירם ולסלקם מן העולם. ומכאן, שאין להרבות
זכויות לגויים, כדי למהר את שבירתם, ולפיכך אין ליטול מהם
צדקה.
מבררת הגמרא: וְרָבָא למה לא חשש לאיסור נטילת צדקה מגוי.
מבארת הגמרא: מִשּׁוּם 'שְׁלוֹם מַלְכוּת' – שאילו לא היה נוטל,
היתה המלכות מקפידה על ישראל. שואלת הגמרא: אם כן וְרַבִּי
אַמִּי נַמִּי מדוע הקפיד על רבא, הרי היה צריך להבין שרבא נטל
מִשּׁוּם שְׁלוֹם מַלְכוּת. מתרצת הגמרא: שרבי אמי סבר דְּאִיבָּעֵי לֵיהּ
לְמִפַּלְגִינְהוּ – שהיה לרבא לחלק את המעות לַעֲנִיֵּי עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים,
ובכך היה ממעיט את זכותה של איפרא הורמיז.
ומוסיפה הגמרא: וְרָבָא שקיבל ממנה המעות לצדקה, נַמִּי לַעֲנִיֵּי
עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים יָהֲבִינְהוּ – אכן חילק המעות לעניי עובדי כוכבים.
וְרַבִּי אַמִּי הטעם דְּאֵיקַּפֵּד – שהקפיד עליו הוּא משום